

тим, що соціокультурне середовище села є інтегрованим соціальним простором, в якому всі притаманні селу сфери взаємодіють у вихованні молоді і взаємодоповнюють одна одну. А у своїй сукупності вони є водночас і комплексним фактором саморозвитку особистості. При цьому сила впливу усіх факторів залежить як від суб'єктивного сприйняття, так і від ставлення сільської молоді до соціокультурного середовища в цілому.

Література

1. Катерный И.В. Понятие „среда” в современной социальной философии: Автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 – М., 2002. – 32 с.
2. Валуїський О. Проблеми розвитку соціальної активності мас в умовах подолання кризових явищ в суспільстві (методологічний аспект) // Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (проблеми дослідження та викладання). – К., 2000. – С.11 – 14.
3. Грабовская С.Л. Социально-политическая активность молодежи: критерии и методы изучения // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Матеріали Всеукр. наук. конф. – К., 1995. – С.113 – 114.
4. Іщенко М.П. Молодь – активний суб'єкт оновлення сучасної цивілізації // Вивчення молоді на сучасному етапі. – К.: Столиця, 1996. – С.73 – 76.
5. Смирнов С., Котова И. и др. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии. Учебник для студентов, – 3-е изд., – М.: Академия, 1999. – 512 с.
6. Окунев Ю.П. Социокультурная ситуация на Севере России: противоречия, пути оптимизации: Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – М., 1999. – 22 с.
7. Фельдштейн Д.И. Психология становления личности. – М.: Междунар. пед. академия, 1994. – 192 с.
8. Манулов Ю.С. Персонализация среды коллективом как фактор восприятия ее личностью // Психология и архитектура. – Таллин, 1983. – С.182 – 186.
9. Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека. – М.: Мысль, 1984. – 252 с.
10. Гурьянова М.П. Сельская социальная среда как педагогический фактор: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – М., 1994. – 179 с.
11. Шатохін А.М. Концептуальні засади ринкової трансформації соціальної сфери села // Зб. наук. статей. – Вип. 2 – 3. – К. – Умань, 2006. – С.20 – 29.
12. Кон И.С. В поисках себя: личность и ее самопознание. – М.: Политиздат, 1987. – 366 с.

УДК 37.013.42:37.018.3

Л.В. Лохвицька

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ВИХОВАНЦЯМИ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. У статті охарактеризовано типажі вихованців інтернатних закладів, головні чинники їх десоціалізації, напрями соціально-педагогічної роботи з ними.

Ключові слова: вихованці інтернатних закладів; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; соціалізація.

Аннотация. В статье дана характеристика воспитанников интернатных учреждений, главные факторы их десоциализации, направления социально-педагогической работы с ними.

Ключевые слова: воспитанники интернатных учреждений; дети-сироты; дети, лишенные родительского попечительства; социализация.

Annotation. In the article types of the boarding-school pupils are characterized. Directions of socio-pedagogical works among these pupils as well as the main factors of their dissocialization are considered

Key words: pupils of boarding-school, children-orphan, social orphan, dissocialization.

Питання вирішення проблем і забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, розв'язується відповідно до положень частини третьої статті 52 Конституції України, де передбачається державне утримання та виховання цієї категорії дітей. Нині в Україні існують такі форми вирішення проблем дитини, яка втратила рідну сім'ю: виховання в будинку дитини, дитячому будинку, школі-інтернаті, професійно-технічному виховному закладі; усиновлення; призначення опіки (піклування); виховання в дитячому будинку сімейного типу чи прийомній сім'ї. Усі ці форми передбачають більш-менш постійний характер перебування дитини. Кожна з них має свої переваги та певні недоліки. Основний контингент цих закладів складають діти із неповних, безробітних, неблагополучних, багатодітних сімей тощо.

У сучасних умовах система інтернатних закладів є одним із домінуючих засобів соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, хоча і потребує суттєвого реформування. Для дітей, які потребують соціальної допомоги та підтримки і не мають необхідних умов для утримання, навчання, виховання в сім'ї, які порушили закон, потребують корекції розвитку, в державі створена мережа інтернатних закладів, де діти проживають, навчаються, здобувають допрофесійну підготовку, перебуваючи на повному або частковому державному утриманні. Через різні соціально-економічні обставини кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих інтернатних закладах щороку збільшується, що зумовлює як зростання мережі таких закладів, так і їх перенаповнення.

Як засвідчують статистичні дані, школи-інтернати для дітей-сиріт, зазвичай, переповні, що не дозволяє оточити увагою і турботою кожную дитину, здійснювати особистісно орієнтований підхід у виховній роботі. Переважна більшість з них мають порушення емоційно-вольової сфери, тривалий час не відвідують заняття у школі, педагогічно занедбані, звиклі до бродяжництва. Існують факти правопорушень серед вихованців інтернатів, втечі дітей з інтернатних закладів. У них виникають проблеми як особистісного, так і міжособистісного характеру: відсутність навичок суспільної поведінки і спілкування з іншими людьми, невпевненість, комплекс неповноцінності, почуття соціальної відчуженості, недостатність проявів позитивних соціально-рольових орієнтирів, підвищена агресивність, нехтування собою як особистістю, проблеми адаптації до нового середовища. Багато дітей відчули психологічний дискомфорт у стосунках з педагогами та іншими дітьми. Діти з досвідом перебування на вулиці не хочуть жити в інтернаті.

Зокрема, за даними соціологічного дослідження Державного центру соціальних служб для молоді, 10% опитаних дітей, які перебувають в стані бродяжництва, проживають в інтернаті, 29% – жили в інтернаті раніше. Ніколи не жили в інтернаті 61% респондентів. Серед тих, хто жив в інтернаті, 25% були його вихованцями на момент опитування. Діти потрапляють до інтернатів найчастіше з притулків для неповнолітніх та приймальників-розподільників, рідше – з інших інтернатів. За свідченням працівників інтернатів, іноді діти приходять самі, однак чинні правила не дозволяють їм приймати дітей, без необхідних документів. Самостійно діти можуть звернутися тільки до притулку для неповнолітніх.

Діти, які поступають до інтернату, потребують психологічної реабілітації, уваги, догляду, людського тепла. На початковому етапі адаптації вкрай потрібна допомога психолога. Чим старша дитина, тим важче їй звикнути до нових умов, нового оточення. Певна річ, необхідно, щоб дитина обов'язково пройшла медичне обстеження, часто діти-бродяги потребують певного лікування, багато в кого є захворювання шкіри тощо.

Оскільки діти-бродяги пропускають багато уроків або ж тривалий час не відвідують школу взагалі, необхідно визначити рівень їхньої підготовки, щоб зрозуміло було, з чого слід розпочинати навчання. Для таких дітей має бути створена індивідуальна програма навчання, і педагоги інтернату враховують цю обставину. Навчання відбувається за звичайними підручниками для середньої школи, у класі перебувають діти різного віку (згідно з рівнем підготовки), і вчителі намагаються підходити до навчального процесу диференційовано.

Адаптація до інтернату багато в чому залежить від індивідуальних особливостей дитини, інколи трапляється, що підліток роками залишається чужим для всіх. Якщо ж дитина не може і не хоче прийняти порядків інтернату, не знаходить потрібних людей чи справу, які б відволікали чи утримували від бродяжництва, вона з часом втікає. Це передусім залежить від віку дитини та стажу перебування на вулиці, особливостей набутого досвіду: працював чи крав, чи вживав алкоголь, наркотики тощо. Про значну частку вихованців інтернатних закладів серед неповнолітніх, які бродяжать, свідчить характеристика дітей, вилучених у ході рейдів „Діти вулиці”. Діти-правопорушники, діти-втікачі своїм прикладом негативно впливають і на інших вихованців.

Не можна однозначно охарактеризувати ставлення до новоприбулих учнів школи-інтернату її вихованців, педагогів. Однак, доброзичливість, співчуття, розуміння, підтримку, на які сподіваються діти, потрапивши до школи-інтернату, вони знаходять там лише частково. За даними дослідження „Соціальний портрет дітей, які перебувають у стані бродяжництва”, серед тих, хто жив в інтернаті, 25% відзначають доброзичливе та 44% – нормальне ставлення з боку вихователів, вчителів. І відповідно – 20% та 55% з боку вихованців) (див. рис. 1).

Переважно педагогічний колектив школи-інтернату стає для дитини, позбавленої батьківського піклування, порадиником у різноманітних життєвих ситуаціях. Якщо вихователям вдається заслужити любов дітей, довіра до них надзвичайна: їм розповідають подробиці власного життя, довіряють секрети, радяться, дають на зберігання особисті гроші. Проте, в процесі соціалізації дитини в державному закладі недоліком є надмірна патерналістська опіка дітей. Відтак, порівняно з вулицею, де дитина представлена сама собі, інтернат є іншою крайністю, яка ускладнює формування самостійної людини.

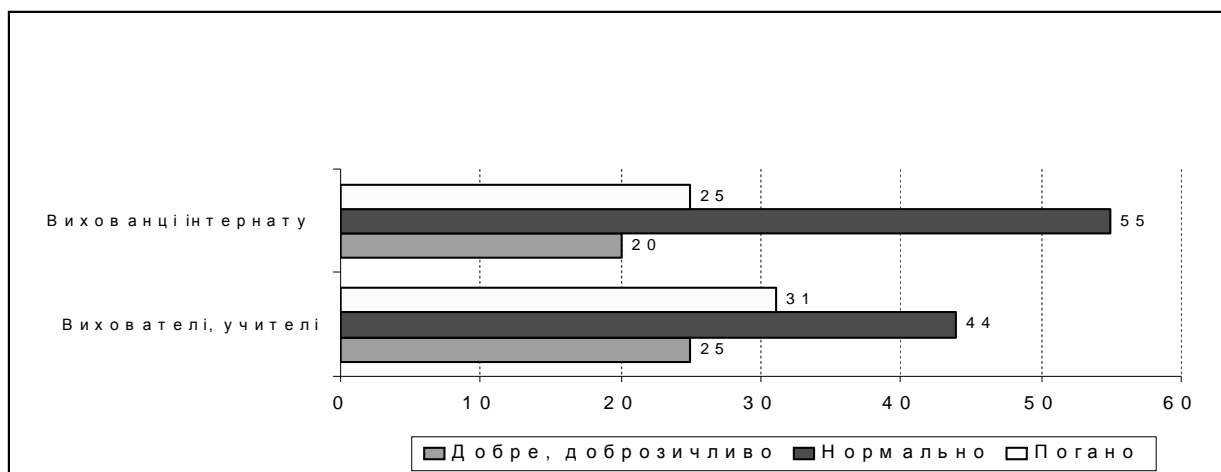

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання „Як до тебе ставилися в інтернаті?” (серед тих, хто жив в інтернаті), %.

В інтернаті все подобається лише 13% дітей-бродяг. Якісний аналіз відповідей респондентів показав, що їх приваблює наявність житла та можливість харчуватися; матеріальна забезпеченість, можливість пізнавати щось нове, займатися тим, що подобається; спілкуватися та гратись з друзями та однолітками. Один з підлітків зазначив, що в інтернаті

йому подобалось розуміння оточуючих, авторитет серед вихованців та адміністрації, відчуття бути комусь потрібним. Проте не менш різноманітними є відповіді дітей на запитання, що не подобається в інтернаті. 20% вихованців вказали на погане ставлення до них вихователів та вчителів. Недоброзичливе ставлення вихованців інтернату один до одного відзначили 18% опитаних: їх обзивали та били інші діти. Деякі діти відчувають в інтернаті постійну психологічну депривацію, неможливість задоволення потреби у самореалізації, пізнанні, спілкуванні з друзями, самоствердженні. Суворе дотримання режиму та зовнішнього порядку створює у дітей відчуття позбавлення волі. 10% дітей зазначили, що вихователі не дозволяють дивитися телевизор та слухати музику за власним бажанням, загалом їм нецікаво та нудно. Відповіді окремих респондентів вказують на те, що дітей погано годують (10%), узимку холодно (5%), брудно, безлад (3%) (див. рис. 2).

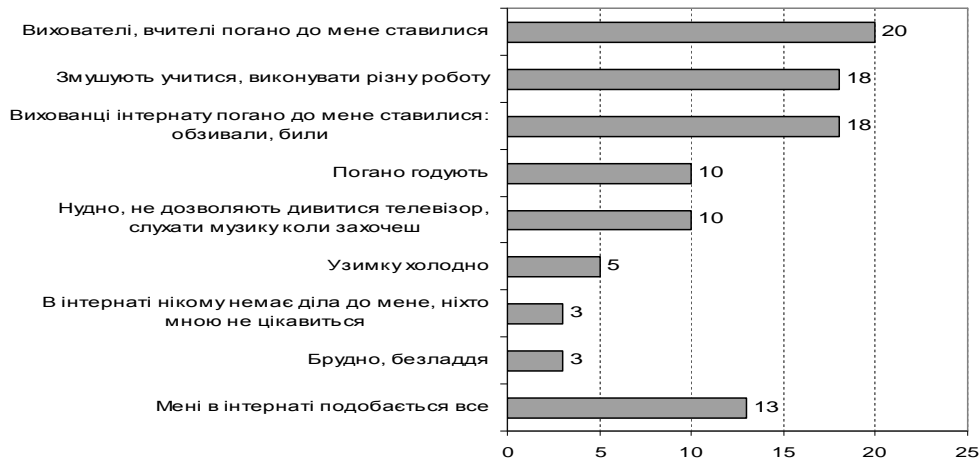

Рис. 2. Розподіл відповідей дітей на запитання „Що саме тобі не подобається в інтернаті?” (серед тих, хто жив в інтернаті), %.

Слід відзначити, що про некомфортні умови перебування в інтернаті говорили і досить багато експертів, наголошуючи, що потребують покращення побутові умови життя, у тому числі харчування; дитина в інтернаті часто піддається моральному та фізичному насиллю з боку вихованців та персоналу інтернату. Експерти – працівники інтернату, наявність таких обставин заперечують, однак, згадані явища все-таки частково мають місце.

Небажання дітей, які не мають родичів (померли або знаходяться у в'язниці), жити в інтернаті є однією з причин того, що ці діти (10% серед тих, хто не ходить до школи) відмовляються відвідувати школу. Аналіз відповідей дітей дає підстави стверджувати, що діти з досвідом перебування на вулиці не хочуть жити в інтернаті. За словами досвідчених працівників інтернату, втікають насамперед дорослі підлітки, які свого часу добре адаптувалися до умов життя на вулиці і навіть мали там певні заробітки та сталі доходи від жебрацтва.

Головними причинами втечі дітей з інтернату експерти назвали:

- неприйняття регламентації поведінки через відсутність у дитини внутрішньої дисципліни, у тому числі – небажання дотримуватися режиму (розпорядку) дня;
- небажання вчитися, відвідувати школу, чимось займатися;
- конфлікти і напружені взаємини з педагогами на ґрунті небажання вчитися та порушень дисципліни;
- психологічні труднощі у налагодженні стосунків з іншими дітьми (вихованцями інтернату), педагоги приділяють недостатньо уваги та зусиль для адаптації новачка в колективі;
- в інтернаті дитина не відчуває по-справжньому людського тепла, любові, уваги. У дитини немає можливості побути на самоті, у неї немає свого кутка, не говорячи вже про окрему кімнату. Нерідко у процесі “виховання у колективі і через колектив” відбувається нівелювання особистості;

- погані умови утримання – недостатнє та нерізноманітне харчування, незадовільні побутові умови тощо;
- „дідівщина” – моральне та фізичне насилля з боку вихованців, як правило, старших за віком;
- моральне та фізичне насилля з боку дорослих – працівників інтернату, які недоброзичливо ставляться до дітей, принижують їх, застосовують фізичні покарання;
- відсутність можливості регулярно бачитися з колишніми друзями, родичами. Інколи діти тікають у той інтернат, де перебували раніше, де залишилися друзі;
- залежність від алкоголю, тютюнопаління, токсикоманії, а також психологічна звичка до зміни місць, нових вражень).

Отже, головними причинами відчуження дітей в інтернатних закладах можуть стати: порушення психічної сфери, негативне ставлення до оточуючих, наявність шкідливих звичок, ознаки девіантної поведінки тощо. Тобто, у процесі соціалізації дитини в інтернаті спостерігається, з одного боку, надмірна опіка дітей, з іншого – нестача достатнього тепла, уваги та розуміння з боку дорослих. Умови інтернатного закладу характеризуються регламентованістю та обмеженим комунікативним колом, відсутністю можливості вільного спілкування з великою кількістю людей, слабким зв'язком з соціально-культурною сферою, що поглиблює їх соціальну відчуженість, знижує ступінь підготовки вихованців до самостійного життя.

Специфіка проживання дітей в інтернатних закладах різних типів (певна соціальна ізоляваність, несамостійність, відірваність від родинного оточення, байдужість з боку персоналу навчального закладу, набутий раніше досвід перебування на „вулиці”) потребує удосконалення системи роботи, що забезпечуватиме кваліфікований психолого-педагогічний супровід перебування дитини в інтернатному закладі. Тому реальною потребою і перспективою сьогодення є розукрупнення закладів для дітей-сиріт, створення таких умов для проживання і змістовного дозвілля, які наближені до домашніх, що сприятиме їхній соціальній адаптації.

Актуальним у роботі інтернатних закладів є питання забезпечення кадрами вихователів. Таких спеціалістів не готують у вищих навчальних закладах України. Натомість контингент вихованців вимагає особливого підходу та використання спеціальних методик, певного коригування в змісті та організації педагогічного, посилення уваги до окремих питань виховної роботи.

Впровадження в Україні гуманістично орієнтованої соціальної політики вимагає переорієнтації системи опіки на індивідуальні потреби кожної дитини, позбавленої родинного оточення, створення оптимальних умов для її виховання і розвитку. Безперечно, найкращою заміною втраченої сім'ї для дитини є її усиновлення або передача на виховання у сім'ю під опіку. Разом з тим мусимо виходити з об'єктивних обставин, що інтернатні заклади для дітей різних категорій продовжуватимуть своє існування до покращення соціально-економічної ситуації в країні, до створення відповідного підґрунтя для широкого запровадження інституту прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу, інших форм родинного влаштування дітей.

Література

1. Громадська думка: дослідження, аналіз, висновки / Авт. кол. *О.М. Балакірева, О.В. Вакулєнко, О.М. Денисюк* та ін. – К.: ДЦССМ, 2003. – Вип. 1. – 164 с.
2. Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей в Україні: Тематична Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2003 р. / Кер. авт. кол. *Ж.В. Петровичко, О.О. Яременко*. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 240 с.
3. Соціальна робота: Навч. посіб. / За ред. *Т.В. Семігіної, І.М. Григи*. – Ч. 3. Робота з конкретними групами клієнтів. – К.: Києво-Могилянська академія, 2004. – С.28 – 45.